

Από τον ψυχισμό σε εφεδρεία στις εφεδρικές δυνάμεις της Ψυχής

Η επικαιρότητα και η συγκυρία, πάντοτε, καθιστούν τα υλικά και τα ψυχικά φαινόμενα μεταβατικά και πρόσκαιρα, δηλαδή υπό συνεχή δοκιμασία. Τούτο δεν μας είναι τόσο ξένο ούτε στον υποκειμενικό μας χρόνο, ούτε πάλι στη μέση ή τη μεγάλη ιστορική διάρκεια. Στην επικαιρότητα του αιώνα μας, είτε υπό μορφή οικονομικών κρίσεων, είτε πάλι κάτω από το στίγμα μιας παγκοσμιοποίησης, ποικίλα ψευδεπίγραμμα διλήμματα ή και σύνδρομα συσκοτίζουν την ανθρώπινη ουσία και πραγματικότητα. Εννοούμε ότι, αντί να κατονομάζουμε σαφώς την ανεργία ως ανεργία, την πείνα ως πείνα, τη δυστυχία ως δυστυχία κ.λπ., κ.λπ., καμουφλάρουμε τις ωμές αλήθειες με παραπλανητικές σοφιστείες.

Έτσι, προέκυψε στην πρόσφατη κοινωνική μας πραγματικότητα η παραπλανητική χρήση της έννοιας *εφεδρεία* για κάλυψη της απόλυσης από την εργασία και εν τέλει της ανεργίας.

Όπως μας λέει το λεξικό, ο όρος *εφεδρεία*, για έμπυχο δυναμικό ή και για υλικό, δηλώνει ότι αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε περίπτωση ανάγκης. Στην περίπτωση μας πρόκειται για μία διεστραμμένη χρήση της αρχαίας έννοιας του όρου, δηλαδή το να περιμένεις τη σειρά σου για να σε καθαρίσουμε και τα τοιαύτα. Απόδειξη τούτου είναι η καταχρηστική παρουσία του εν λόγω όρου στον τίτλο ημερίδας που καλείται να κατανοήσει τις συνέπειες της «εφεδρείας» για την κατανόηση της «κρίσης».

Αυτό που θα υποστηρίξουμε στο βραχύ αυτό κείμενο είναι ότι, αντί οι κρίσεις να έχουν κατασταλτική και παθογόνο επίδραση επί του ανθρώπινου ψυχισμού, τουναντίον μάλιστα, μπορούν να έχουν τη δύναμη να κινητοποιούν τις εφεδρικές δυνάμεις της Ψυχής. Πάραυτα γίνεται κατανοητό, σε αυτή την προσέγγιση, ότι δεν είναι οι εξωτερικές συνθήκες που είναι η κινητήρια δύναμη για ενέργειες, δράσεις και αντιδράσεις αλλά το ψυχικό σθένος και δυναμικό που κινεί τη σύλληψη και υλοποίηση επιλύσεων και πράξεων.

* Ο Θανάσης Τζαβάρας είναι ψυχίατρος, Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Σε αυτό το σημείο ας αναφερθούμε σε ένα ιστορικό γεγονός που εντυπώθηκε στην εφηβική μας ζωή. Τον Ιούλιο 1955, από τις φυλακές των Βούρλων, στον Πειραιά, απέδρασαν 27 κρατούμενοι κομμουνιστές μέσα από μία σήραγγα 17,50 μέτρων που είχαν υπομονετικά ανοίξει και η οποία περιείχε πλήρη υποστρώματα μέχρι και ηλεκτροδότηση! Ανεξάρτητα από τα πολιτικής σημασίας άμεσα αποτελέσματα του εγχειρήματος, οι συμμετέχοντες σε αυτό ενισχύθηκαν ψυχικά τα μέγιστα, όπως μου το επιβεβαίωσε μετά από 12 χρόνια ένας από τους τότε δραπέτες που ζούσε εξόριστος στο Παρίσι, την εποχή της χούντας των συνταγματαρχών...

Σε αυτό το σημείο, μία νόμιμη αντίρρηση μπορεί να προκύψει: η δραπέτευση και όλα τα σχετικά χαρακτηρίζονται ως πράξεις ηρωισμού και ανδραγαθίας, που μπορεί να σημαίνουν πράξεις που επισυμβαίνουν μόνο σε έκτακτες συνθήκες. Αν και η έννοια «έκτακτες συνθήκες» παρουσιάζεται με πολλαπλές συνδηλώσεις, ανάλογα κυρίως των φιλοσοφικών και ιδεολογικών επιλογών ατόμων και ομάδων, όλες οι κρίσιμες αποφάσεις και δράσεις των ανθρώπινων υποκειμένων μπορούν, σημαντικά βεβαίως, να θεωρηθούν ως αποφάσεις και δράσεις υπό έκτακτες και ακραίες συνθήκες.

Γι' αυτό, λοιπόν, δικαιούμαστε να χρησιμοποιούμε ακραία παραδείγματα, με στόχο πιθανές περιπτώσεις γενικευμένων συμπερασμάτων. Για την οικονομία των επιχειρημάτων μας, θα αναφερθούμε στην περιγραφή των δράσεων και αντιδράσεων υπό ακραίες συνθήκες μιας μικρής ομάδας τριών ατόμων. Έτυχε προ πολλών ετών να υπάρξουμε αυτίρσοι μάρτυρες της διήγησης των περιπετειών τριών ψυχαναλυτών σε Ναζιστικά στρατόπεδα κατά τη διάρκεια του χιτλερικού μεσαίωνα¹. Οι εν λόγω ψυχαναλυτές, και οι τρεις εβραϊκής καταγωγής, υπέστησαν τις ναζιστικές διώξεις πριν την οριστική κήρυξη του πολέμου, κατά τη διάρκεια της κατοχής των κεντρικών Ευρωπαϊκών χωρών από τους χιτλερικούς.

Ο Dr. Brief, Τσέχος ψυχαναλυτής, συνελήφθη την άνοιξη του 1939 και εγκλείστηκε στο Buchenwald (μετά από τρία χρόνια μεταφέρθηκε στο Auschwitz όπου και θανατώθηκε). Ο πιο γνωστός από τους τρεις, ο Bruno Bettelheim, κατέληξε στο στρατόπεδο όχι μόνον λόγω της εβραϊκής καταγωγής του αλλά κυρίως λόγω της αντιστασιακής δράσης του στην Αυστρία. Ο μικρότερος της παρέας, ο Ernst Federn, όχι ακόμη ψυχαναλυτής, αλλά μέσα στο ψυχαναλυτικό περιβάλλον του πατέρα του, Paul Federn και την ανάλογη ατμόσφαιρα, ο οποίος υπήρξε από τους πρώτους συντρόφους του Φρόντ στη Βιέννη, αναγνωρίστηκε ως «κάποιος» στο στρατόπεδο μετά από τα θετικά διαπιστευτήρια που τον καθιέρωσαν μεταξύ των συγκρατούμενων τους ενός άλλου έγκλειστου Βιεννέζου γιατρού.

Μόλις ο Bruno Bettelheim έφτασε στο Buchenwald ερχόμενος από το Dachau, κινητοποίησε με την εκρηκτική του προσωπικότητα τους «δικούς» του, οργανώνοντας ένα πλήρες πρόγραμμα ημερήσιας δραστηριότητας: ζώνες ευθύνης μέσα στο στρατόπεδο, περιθάλψη και ψυχολογική υποστήριξη των κρατούμενων μέχρι και

ελαφριάς μορφής ψυχοθεραπευτικές παρεμβάσεις. Κάθε βράδυ, οι τρεις σύντροφοι στη δυστυχία συγκεντρωνόνταν στο «ιατρείο» του στρατοπέδου, συζητούσαν τα περιστατικά που αντιμετώπισαν κατά τη διάρκεια της ημέρας και έκαναν κάτι σαν μία ομαδική εποπτεία. Σύμφωνα με την περιγραφή του Federn, αυτή η διεργασία τους κράτησε ζωντανούς στις αντίξοες συνθήκες της αιχμαλωσίας, μέχρι που τους επέτρεψε να επεξεργαστούν θεωρητικά απόψεις σχετικά με τους μηχανισμούς άμυνας του ψυχισμού υπό ακραίες συνθήκες επιβίωσης².

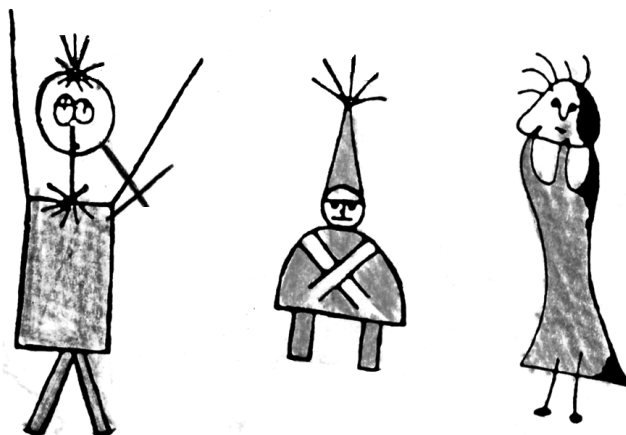
Η περίπτωση των υπό εξορία και διώξεις ψυχαναλυτών χρησιμοποιείται εδώ κυρίως ως παράδειγμα-υπόδειγμα στο περιβάλλον εργαζομένων στον τομέα ψυχικής υγείας. Τα ποικίλα και πολλαπλά παραδείγματα στην πρόσφατη ελληνική ιστορία είτε πάλι τα γεγονότα κατά τη διάρκεια των πολιτικών και πολεμικών συμβάντων στον τελευταίο και τον τρέχοντα αιώνα, μας επιτρέπουν να γενικεύσουμε την επεξηγηματική αξία των ψυχαναλυτικών θεωριών.

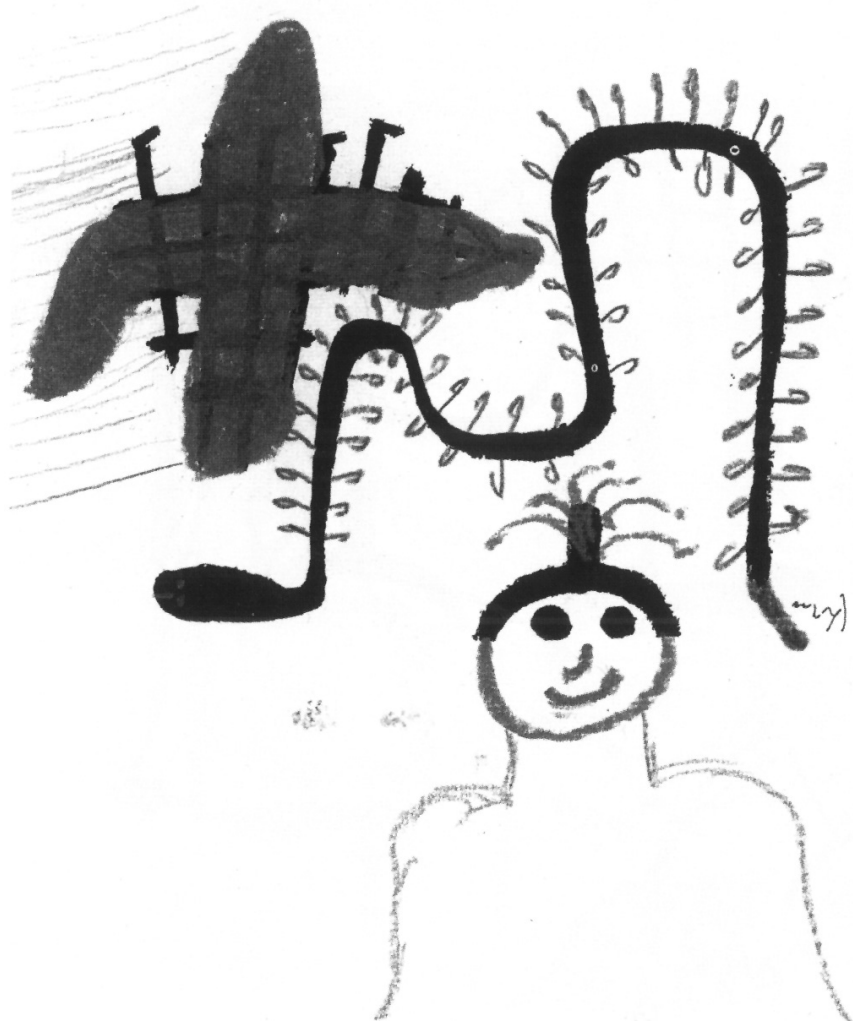
Όταν η «εφεδρεία» προέρχεται από μία επιβολή εκ των έξω, από την κοινωνία, τότε και ο ψυχισμός τίθεται σε εφεδρεία, και οι πολίτες στοιχίζονται σε αγέλες που πορεύονται στον δρόμο προς τα σφαγεία της παρακμάζουσας κοινωνίας. Αντίθετα, η κινητοποίηση των εφεδρικών δυνάμεων της Ψυχής επιτρέπει μία ενεργό επιβίωση με δημιουργικές αποχρώσεις...

Σημειώσεις

1. Ernst Federn: *La Psychanalyse a Buchenwald. Conversation entre Bruno Bettelheim, Dr. Brief, Ernest Federn.* Rev; Int: Hist: Psychanal. 1980, I, 109-115.

2. Ο Bettelheim ελευθερώθηκε πρώιμα από του Ναζί και μετανάστευσε στις ΗΠΑ. Με βάση μία πρώτη του εργασία, που δημοσίευσε το 1943 (*Individual and Mass Behaviour in Extreme situations*), διαμόρφωσε ένα θεωρητικό πλαίσιο κατανόησης συμπεριφορών σε έκτακτες ή ακραίες περιστάσεις.

Baγγέλης